

De verliefde staat

Uit de rubriek 'Naast de bank', Tijdschrift voor Psychoanalyse, 2007 nr 4 p 292-295.

Illusion is the first of all pleasures
Oscar Wilde

Mark Kinet

Hypnose

Ergens in *'Vorbij goed en kwaad'* zegt Nietzsche dat een vals oordeel even belangrijk is als een juist: *'het opgeven van onware oordelen zou betekenen dat men het leven zelf opgeeft'*. Een bekende stelling van Alexander Poesjkin is van gelijke strekking. De illusie die ons in vervoering brengt zou ons liever zijn dan tienduizend waarheden.

Iedereen die ooit de zeven zaligheden van de verliefdheid heeft ervaren zal de uitspraken van deze twee 19^e-eeuwse heren terstond en voluit beamen. In de verliefde staat is men oneindig veel liever verkeerd en verliefd dan in twijfel en zonder liefde. Voor buitenstaanders mogen verliefden dan van lotje getikt lijken. Zelf rijgen ze vol overtuiging een ketting van verlichte ogenblikken aan elkaar. Als blinde zieners hebben ze enkel oog voor wat ècht belangrijk is. Ze zijn weliswaar in alle staten maar evenzeer tot alles in staat (Paul Moyaert).

Freud vergelijkt de verliefdheid met een toestand van hypnose. De hypnose die hij nota bene vlug verliet omdat ze cosmetisch is, want problemen verdoezelt in plaats van ze te verwijderen.

In zijn studie *'Het Ik en de massapsychologie'* werkt hij de idee uit dat de massa zich horizontaal identificeert met elkaar. Onderlinge verschillen worden in een regressieve beweging uitgewist en de massa wordt een veelkoppig en primitief monster. Tegelijk is er een verticale identificatie waarbij de leider wordt tot gemeenschappelijk ideaal: een *Führer* of *duce*.

Het is een vorm van idealisering waarbij een bepaald object met alle macht bekleed en/of met alle libido geïnvesteerd wordt. Deze idealisering is niet alleen een massapsychologisch maar ook een individueel psychologisch verschijnsel. Zo is het werkzaam bij de hypnose maar ook in de verliefdheid waarbij immers het object als volmaakt (ver)schijnt. In zijn extreme vorm kan dit

volgens Freud leiden tot verliefde horigheid. De verliefde verwordt dan tot een soort lijfeigene van zijn geïdealiseerd object.

In de psychoanalytische literatuur wordt de verliefdheid nu eens vergeleken met een *foule à deux*, dan weer met een *folie à deux* maar ook met een *narcisme à deux*. Ze is immers eveneens te beschouwen als een *revival* van de goddelijke Madonna-met-kind-achtige twee-eenheid. Als in een vlucht voorwaarts werden we immers ooit precies door deze koppelvorming uit onze ontredde en afhankelijke hulpeloosheid verlost. We denken aan een uitspraak van Albert Camus die stelt dat we verliefd worden op iemand die *heel* lijkt terwijl wijzelf verbrokken zijn en verward.

Het imaginaire

En bestaat er een grotere verliefdheid dan die tussen moeder en kind? Hoe zouden we anders hun wederzijdse verrukking en hun '*I only have eyes for you, baby*' noemen? Hoe dikwijls probeert de omgeving vruchteloos in hun vreugde te delen waaruit ze zich anderzijds finaal voelt buitengesloten? Als ongelovige buitenstaanders zich niet botweg en in alle 'objectiviteit' afvragen waar al die drukte *überhaupt* voor nodig is.

Jacques Lacan introduceerde in de ontwikkelingspsychologie het spiegelstadium. Het is het moment waarop het nog met haken en ogen aan elkaar hangende, want fysiologisch onrijpe menskind zich op jubelende wijze (h)erkent in de spiegel. Deze spiegel is dan welteverstaan zowel letterlijk op te vatten als figuurlijk. Het kind spiegelt zich immers ook en vooral in de ogen van de Ander. Strikt gesproken gaat het bovendien niet om een (h)erkenning maar om een (narcistische) identificatie die ook talig en/of door een derde wordt gemarkeerd.

Het kind identificeert zich met een (spiegel)beeld en vervreemdt zich tegelijk van zichzelf. Kenmerkend voor de lacaniaanse psychoanalyse is dan dat ze op dit illusoir statuut van Ik en zelf blijft hameren. Lacan verwijst in dit verband naar een uitspraak van Arthur Rimbaud: '*Je est un autre*'. En de dichter beschikte niet eens over de bevreemdende actuele confrontatie die eigen is aan elke pasfoto!

We gaan op dit spiegelstadium in omdat voor de verliefdheid belangrijk is dat deze narcistische mijlpaal de imaginaire orde vestigt. Dit imaginaire register staat bij de verliefdheid dan ook in het zenit. Het maakt begrijpelijk waarom in de verliefdheid naast liefde en adoratie vaak ook een (verdoken) factor haat werkzaam is. De kloof tussen devaluatie van het zelf en idealisering van het object, tussen nietigheid en grootsheid en de erbij horende gewaarwording van afhankelijkheid impliceren voor de verliefde onvermijdelijk ergens een agressieve component. *Ik haat hoe belangrijk je voor mij bent.*

Deze agressieve component verkrijgt in de theorieën van Melanie Klein mythische proporties en wordt door haar als een constitutioneel bepaalde afgunst dan wel doodsdrijf gedacht. Voor Lacan is hij evenwel onlosmakelijk correlaat van het spiegelstadium. In verband met de verliefdheid stelt hij dan ook in plaats van *énamoración* het neologisme *hainamoración* voor als cocktail van *haine*, *amour* en *admiration*.

Babylovers

Existentialisten zeggen dat de verliefdheid ons redt uit onze geworpenheid. Het romantisch fatalisme waarbij de verliefden denken dat zij voor elkaar zijn gemaakt of geboren vindt zijn oorsprong in ervaringen uit de neonatale periode. We denken aan een uitspraak van Victor Hugo: *'Qu'est-ce que des amants? Ce sont des nouveau-nés'*.

Niet met de geliefde maar met de liefde is er dan een *'fateful encounter'*. Uit wetenschappelijke studies blijkt dat we vooral vatbaar zijn voor verliefdheid in tijden van scheiding, van verlating of wanneer we ons anderszins in nood bevinden. Samengevat zouden we zelfs kunnen stellen dat verliefdheid de som is van een innerlijke nood en een act van verbeelding. Volgens Freud creëert onze hulpeloosheid een nood aan liefde die ons de rest van ons leven vergezelt. Op extreme wijze komen dergelijke mechanismen tot uiting in het Stockholmsyndroom, waarbij de gegijzelde zich vitaal afhankelijk voelt van zijn gijzelnemer en dientengevolge gevoelens van sympathie tot zelfs verliefdheid gaat ontwikkelen.

We zeggen dat verliefdheid iets is wat ons overkomt, ons overvalt. Het is iets lichamelijks en iets non- of beter pre-verbaals: een blik, een aanraking, iets wat ons opvalt in een stem. Een magnetisme treedt in werking waardoor we onszelf verliezen en opgaan in een ander, met wie we ons voortaan willen verbinden en verenigen, totaal en exclusief. Het zijn momenten waarop we in feite bijna sprakeloos worden, geheel in de ban van een betovering die we niet kunnen of durven verbreken. De stilte krijgt het woord. Of de zee. Of de sterren. De verliefden vluchten in elkaars armen en plaatsen zich daarbij zowel buiten de sociale orde als buiten elke vergelijking. Zodoende vinden ze geheel op zichzelf voor de zoveelste keer het warm water van de liefde uit. Het uniek gevoel dat met dit liefdesavontuur gepaard gaat is paradoxaal een van zijn meest universele kenmerken. Merkwaardig is bovendien hoe heel deze omwenteling zich uitgerekend voordoet bij gratie van een soort onwetendheid. Onbekend maakt in deze blijkbaar bemind in plaats van onbemind.

Natjes en droogjes

In tegenstelling tot de passie (die als haar uit de hand gelopen variant kan beschouwd worden) werkt verliefdheid inspirerend. We zijn vol van de ander, aan wie we ons dionysisch en enthousiast willen (over)geven. Freud beschrijft hoe in de verliefdheid het verschil tussen Ik en Gij ophoudt en er een oceanisch gevoel ontstaat: *'Een zuiver Lust-Ik waar een vreemde, dreigende buitenwereld tegenover staat'*. Allerlei zaken en dingen worden tot fetisj gemaakt: ze worden tot verschoven symbolen en erotische substituten van de geliefde. Een paperclip, een haarspeld, een aansteker of de leuning waartegen een hoofd heeft gerust evolueren tot even zoveel zinnelijke relikwieën van de afwezige.

Door de verliefdheid grijpt een opstuwing van libido plaats. Deze wordt grotendeels onttrokken aan de talloze andere objectbindingen en aan het zelf waarover ze was verdeeld. Integendeel raakt alle libido geconcentreerd in één oogverblindende verschijning.

Er is een lichamelijke en geestelijke idealisering van het object, waardoor de verliefdheid zich van de louter vleeselijke begeerte onderscheidt. Tijdelijk kunnen daardoor allerlei remmingen en verdringen worden opgeheven zodat de seksualiteit de grenzen naar het perverse toe gemakkelijker overschrijdt. Een en ander kan dan leiden tot min of meer *kinky* seks, waarbij alle natjes en droogjes worden verzorgd en waarbij in een multipel *total body orgasm* alle gaatjes afdoend en vol toewijding worden gevuld. Vanzelfsprekend kunnen we dit alles ook beschrijven in termen van de vroegkinderlijke, oraal-narcistische symbiose waarbij de verliefde minnaars samen een Heel-Al vormen.

Voorbij het lustprincipe

De aan verliefdheid inherente idealisering op zich doet tenslotte het subject ontstijgen aan de alledaagse en elementaire economische logica van het lustprincipe. We zouden hemel en aarde bewegen voor één blik van onze geliefde, sparen kosten nog moeite om hem/haar enkele momenten aan de telefoon te krijgen. Elke scheiding of afwezigheid staat volledig in het teken van het wachten en het smachten, van de verscheurende textuur van het gemis. Voor de verliefde is de geliefde dan ook de al-goede moeder uit onze diepste dromen die ons alles geeft en alles gunt.

Is verliefdheid volgens de psychoanalyse dan niet meer dan een roze psychose? En wat dan nog? Volgens Freud moeten we voldoende neurotisch zijn om in eer en geweten naar het goede te streven, voldoende pervers om te kunnen genieten en voldoende psychotisch om de werkelijkheid te transformeren. En wie volgens hem door bepaalde dingen zijn verstand niet verliest heeft geen verstand te verliezen.

Deze staat van verliefdheid is sowieso trouwens eindig en heeft dus (zonder cynisme) een goede prognose. Hij bestaat dankzij miskenning en illusie, waarbij de geliefden (nog) aan elkaar verschijnen als een opvulling van elkaars tekort. Soms kan deze verliefde staat plaats maken voor de staat van de liefde. Deze liefde maakt dan pas dat het verschil geen verschil meer maakt.

Het huwelijk kan goed zijn maar het is nooit heerlijk, aldus La Rochefoucauld. De troost die het huwelijk ons verschaft is mager want van een heel andere, niet-imaginaire orde. Ze heeft onder andere te maken met eerlijkheid, die naar verluidt wèl langer duurt. Verliefdheid is voor het huwelijk doorgaans trouwens geen droom maar nachtmerrie. Ze is er veelal escapade uit de binnenlanden van de alledaagsheid of uit wat Jane Austen noemt '*a quick succession of busy nothings*'.

In een cartoon van Kamagurka, gesitueerd in Suburbia, zien we enerzijds een verlicht en luidruchtig slaapkamervenster waarachter de suggestie van een koppel in volle actie. Voor de deur staat een op verdachte wijze op en neer bewegende auto geparkeerd met daarin eveneens een schimmig en schommelend paar. Ondertitel: na dertig jaar huwelijk kwamen Gerda en Karel eindelijk samen klaar.

Opnieuw volgens La Rochefoucauld zijn de ketenen van het huwelijk soms zo zwaar dat je met drie moet zijn om ze te kunnen dragen. Het is het begin van een fatale trigonometrie die wemelt van de algebraïsche onbekenden en waar rechten alleszins plaats maken voor hoeken en krommen. De psychoanalyse beschouwt dergelijke seksuele avonturen als een terugkeer naar onze kindertijd. Toen beleefden we immers de première van dit passiespel. Het verliep zo turbulent dat we het hebben verdrongen. Maar geen nood: later duikt het in frisse en steeds wisselende gedaantes in onze relaties op.